

Mazurek, Teresa

Badania kultury łużyckiej z przełomu epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Mołodutyniu, stan. 17, pow. Chełm (badania w 2000 i 2001 roku)

Archeologia Polski Środkowowschodniej 7, 77-86

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TERESA MAZUREK

**OSADA KULTURY ŁUŻYCKIEJ Z PRZEŁOMU EPOKI BRĄZU I WCZESNEJ EPOKI ŻELAZA W MOŁODUTYNIU,
STAN. 17, POW. CHEŁM (BADANIA W 2000 I 2001 ROKU)**

Stanowisko numer 17 zostało odkryte w 1993 r. przez Tadeusza Stafińskiego z Koczowa (w trakcie badań AZP – obszar 81–91 – stanowisko nie zostało zlokalizowane), który dostarczył do Muzeum w Chełmie fragmenty naczyń kultury łużyckiej, znalezione w obrębie wybierzyska piaskowni.

Weryfikacja miejsca odkrycia ujawniła postępujący proces niszczenia stanowiska przez pobieranie piasku przez ludność miejscową. Fakt ten spowodował podjęcie ratowniczych badań wykopaliskowych w roku 2000 (finansowanych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie).

Stanowisko położone jest na niewielkim wyniesieniu o ekspozycji okrzędej, na prawym brzegu rzeki Udal (ryc. 1).

Wykopy badawcze w roku 2000, o powierzchni ok. 1,5 ara, zlokalizowano tuż przy krawędzi wybierzyska piaskowni (w części SE) oraz w obrębie piaskowni (dokumentacja obiektów widocznych w profilach licznych „wysp-ostańców”, z których nie pobierano piasku, ze względu na ich niezbyt czyste wypełnisko).

W trakcie prac wykopaliskowych natrafiono na relikty 36 obiektów archeologicznych, w postaci niedużych rozmiarów zagłębień w żółtym, miejscami z dużym dodatkiem orsztynu, piasku (ryc. 2). W planie płaskim 15 obiektów rysowało się jako w miarę regularne owale, o średnicy około 1 m (w kilku przypadkach, ok. 1,5 metra). Tylko nieliczne (3 obiekty), miały kształt podprostokątny lub bliżej nieokreślony. W profilu obiekty miały kształt nieckowaty (20 obiektów) lub wannowaty, podprostokątny (10 obiektów). Pozostałe obiekty o mało wyrazistym planie płaskim i profilu uznano za przegłębienia warstwy kulturowej.

Określenie funkcji większości odkrytych obiektów jest trudne, ze względu na niewielką ilość materiału zabytkowego, zalegającego w ich wypełniskach. Charakterem wypełnień wyróżniają się jedynie: obiekt 6 zawierający bryły przepalonego wapna; obiekt 19, w obrębie którego zarejestrowano warstwę o intensywnie czarnym zabarwieniu, z licznymi, drobnymi fragmentami przepalonych kości (ludzkich?), polepy i licznymi fragmentami ceramiki oraz obiekty: 2, 3, 4, 32,

34, w sągu których, w obrębie popielatego piasku, natrafiono na znacznych rozmiarów fragmenty ceramiki – może to wskazywać na ich intencjonalne złożenie w dnach obiektów (ryc. 3: 2; 5: 5; 6: 4).

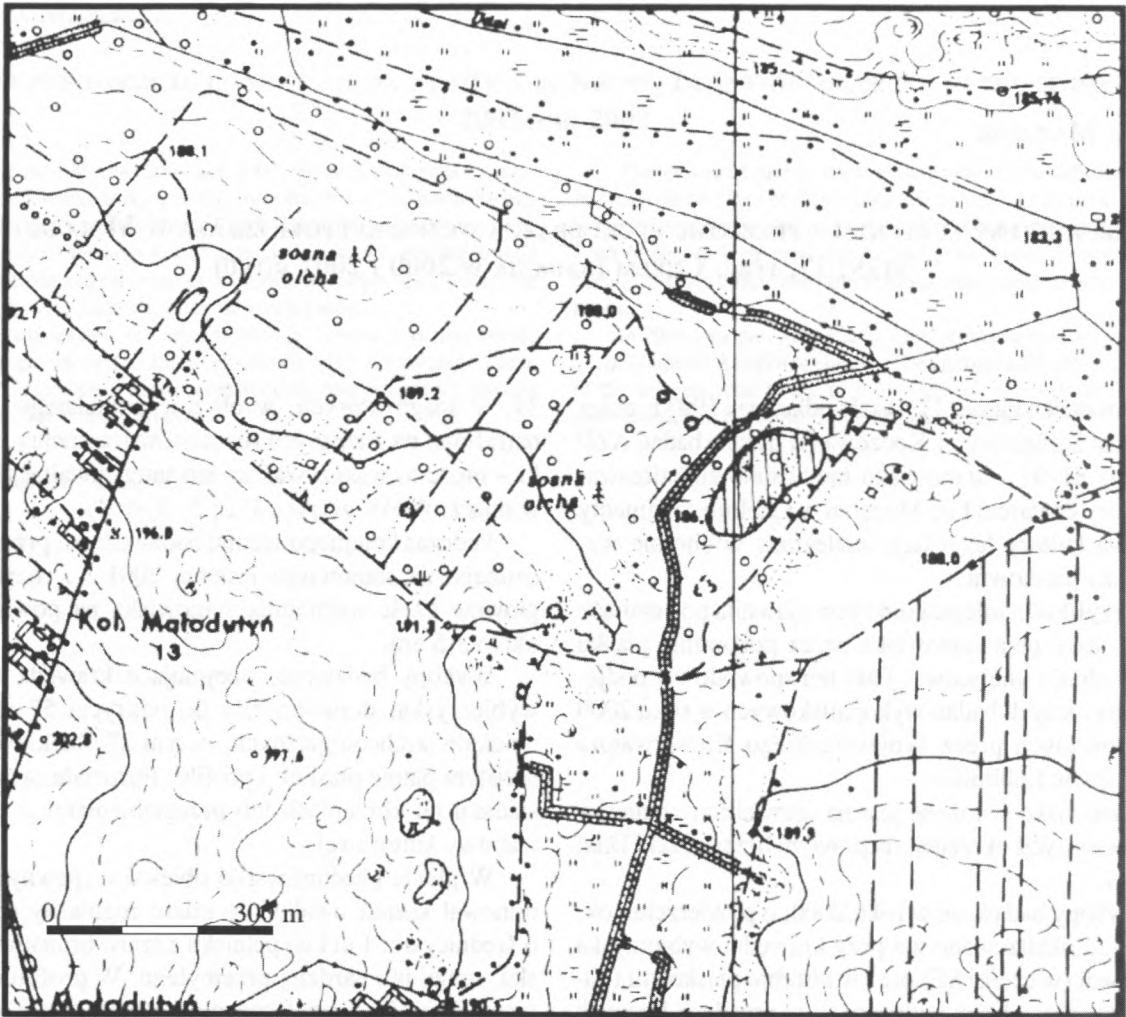
Podczas kolejnego sezonu badawczego, przeprowadzonego na stanowisku jesienią 2001 r., rozpoznano głównie część wschodnią stanowiska na powierzchni około 3,5 ara.

Wykopy badawcze, obejmujące krawędź E i SE wybierzyska, doprowadziły do odkrycia 57 reliktyw obiektów archeologicznych; w tym 27 obiektów o wyrazistym planie płaskim i profilu. Pozostałe okazały się śladami po korzeniach lub przegłębieniach w obrębie warstwy kulturowej.

W planie płaskim wśród obiektów „pewnych” dominował kształt owalny, w miarę regularny (ryc. 2), o średnicy ok. 1 m i wypełnisku z szaro-brunatnego piasku, mniej lub bardziej przemytego. W profilu obiekty rysowały się jako regularne, płaskodenne niecki, o miąższości od 0,3 m do 1 metra.

Na szczególną uwagę zasługują następujące obiekty: 47, 49, 50, 59, 82 oraz 61, który można uznać za niewielki dołek posłupowy. Wyszczególnione obiekty wyróżniały się przede wszystkim zawartością i charakterem wypełniska: w ich obrębie, w odróżnieniu od innych, zarejestrowano drobinki węgla drzewnych, zalegające w obrębie „warstwy spalenizny”. Ponadto w warstwie tej natrafiono na fragmenty połupanych i sprażonych kamieni, fragmenty kości zwierzęcych (m.in. żuchwy prawdopodobnie konia w obiektach 49 i 50 oraz liczne ułamki ceramiki (w obiekcie 50 znaleziono znacznych rozmiarów fragmenty ceramiki, pochodzące z jednego naczynia). Istnieje duże prawdopodobieństwo, że w obiekcie 50, w obrębie „warstwy spalenizny”, znajdowały się spalone kości ludzkie (?).

Z rozplanowania obiektów, odkrytych w latach 2000–2001, nie wynikają żadne relacje międzyobiekto- we, ale wydaje się, że koncentracje obiektów (zauważalne w planie zbiorczym), mogą sugerować, że jest to część jakiegoś większego założenia o charakterze mieszkalnym (?). Świadczy o tym fakt, że w większości obiektów, bardzo czytelnych w planie i profilu, brak jakich-



Ryc. 1. Mołodutyń, stan. 17. Lokalizacja stanowiska.

kolwiek zabytków, co skłania do uznania ich za ślady po wkopach pod konstrukcję słupową (?). Dopiero dalsze badania w niezniszczonej części stanowiska, mogą wiele wyjaśnić w kwestii interpretacji obiektów, ich chronologii i funkcji.

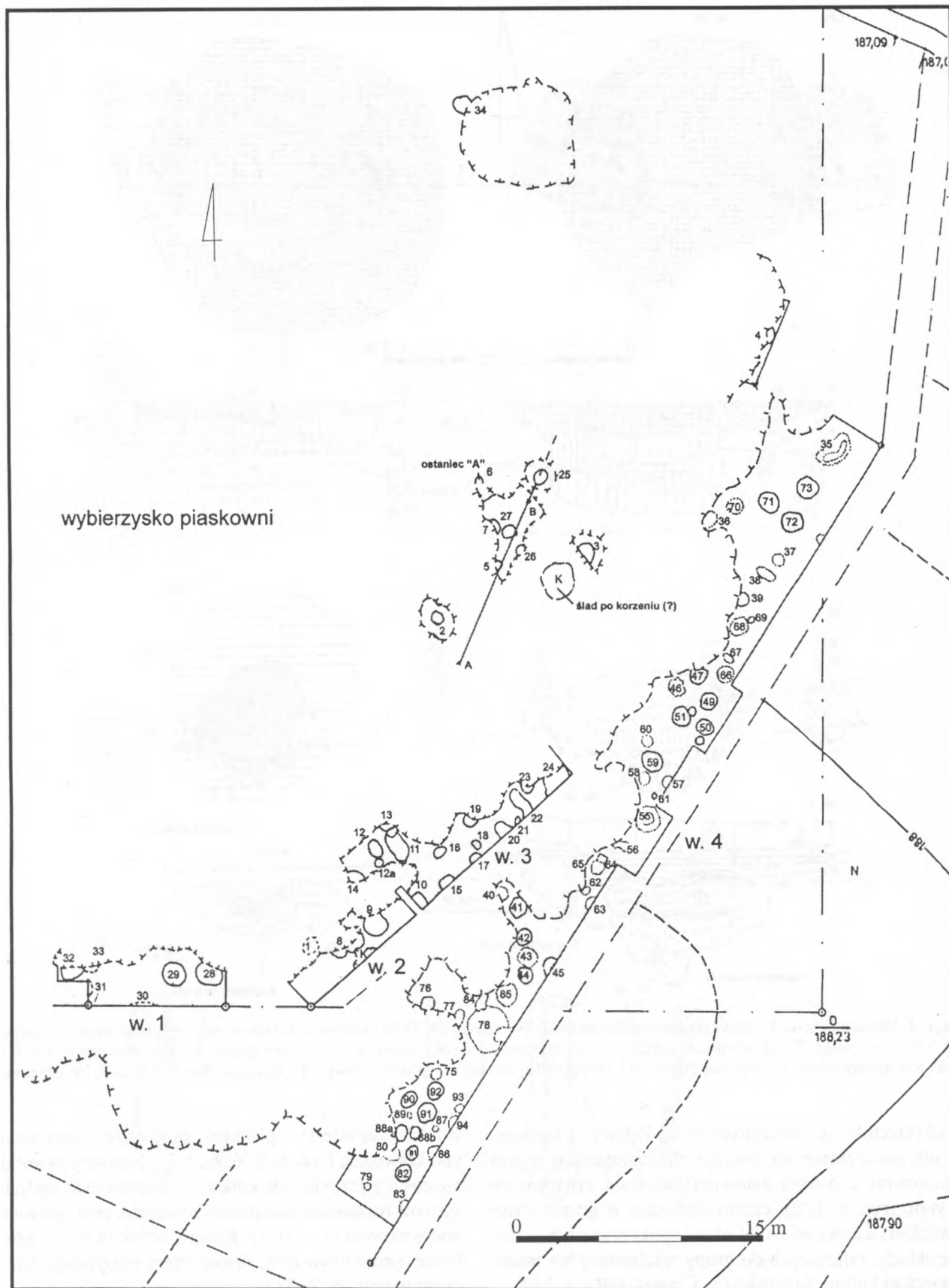
Zabytki ruchome, pozyskane w trakcie badań wykopaliskowych, to przede wszystkim fragmenty ceramiki, głównie kultury łużyckiej, obok nielicznych materiałów z wczesnej epoki brązu, które wiązać można z kulturą mierzanowicką (ryc. 4:10) i trzciniecką oraz z wczesnego okresu wpływów rzymskich (ceramika z obiektu 49 i 50).

Ponadto wystąpiły znaczne ilości grudek polepy glinianej, zarejestrowane głównie w obrębie warstwy kulturowej oraz mniej licznie w wypełniku niektórych obiektów (w obiektach 46, 49, 51 w większej ilości). Fragmenty połupanych kamieni, uchwytny były w obrębie warstwy kulturowej, ale na uwagę zasługuje ich obecność (w znacznej ilości), w wypełniku obiektu 50 oraz w obiekcie 59 – spory fragment kamienia ze śladami gładzenia (szlifiarskiego?).

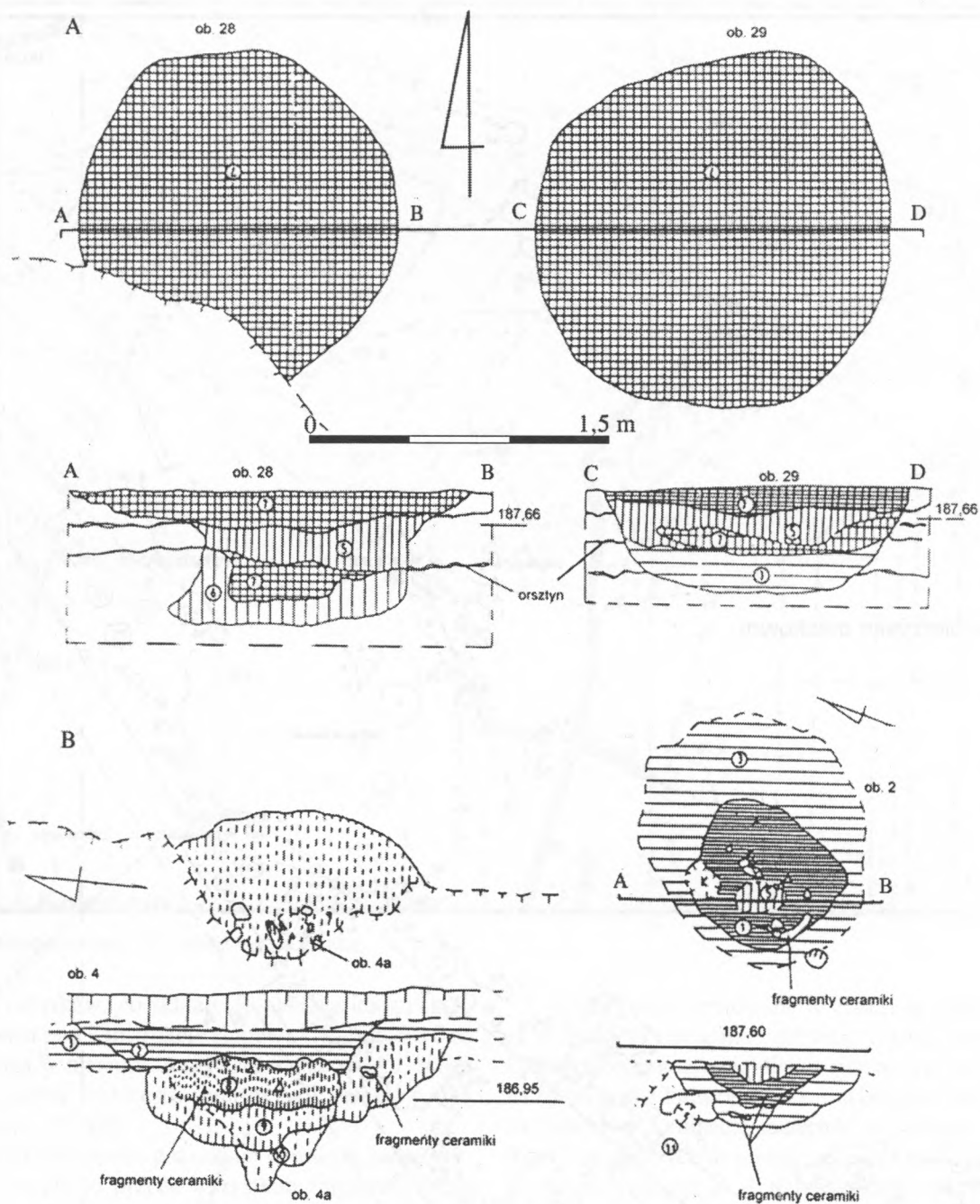
Licznie reprezentowane w materiale zabytkowym są zabytki krzemienne: głównie formy odłupkowe i łuszczeniowe oraz mniej liczne rdzeniowe, które można by wiązać z kulturą łużycką, chociażby ze względu na ilościową dominację materiału łużyckiego. Wśród form krzemiennych na uwagę zasługują głównie grociki trzoneczkowate (ryc. 4: 7, 8), znalezione w obrębie warstwy kulturowej i w wypełniku obiektu 49, grociki sercowate (ryc. 4: 10) znalezione w obiekcie 46, fragmenty narzędzi bifacjalnych – sierpów (ryc. 4: 2), odłupki z siekier (ryc. 4: 6, 9), fragmenty przekłuwaczy, wkładki sierpowych (ryc. 4: 3, 4), wiórów i odłupków retuszowanych.

Wszystkie wymienione wyżej narzędzia wykonane są z krzemienia narzutowego, jedynie kilka form, m.in. drapacz na wiórze i rylec zdwojony (ryc. 4: 11,12), wykonane zostały z krzemienia wołyńskiego. Być może należy łączyć je ze środkowym neolitem.

Fragmenty ceramiki zarejestrowane podczas badań wykopaliskowych, jak wspomniano powyżej, wiązać należy głównie z kulturą łużycką. Wydaje się, że wśród



Ryc. 2. Mołodytyn, stan. 17. Plan sytuacyjny wykopów badawczych i odkrytych obiektów (linią kropkowaną oznaczono obiekty „domniemane”, o mało wyrazistym planie płaskim i profilu).



Ryc. 3. Mołodutyń, stan. 17. Plany płaskie i profile obiektów: A – obiekty 28, 29; B – obiekty 2, 4. Opis warstw: 1 – ciemnobrunatny piasek; 2 – brunatny piasek; 3 – jasnobrunatny piasek; 4 – czarny piasek; 5 – szary piasek; 6 – jasnoszary piasek; 7 – szarobrunatny piasek; 8 – ciemnopopielaty piasek; 9 – popielaty piasek; 10 – jasnopopielaty piasek; 11 – piasek calcowy; 12 – kamienie. Rys. T. Mazurek, W. Mazurek.

odkrytych form, zaliczanych do tej kultury, a zajmujących najwcześniejszą pozycję chronologiczną, należą fragmenty z ostrym załomem brzuśca i ornamentem rytym (ryc. 5: 1, 2), często spotykane w grupie ulwówekkiej, datowanej na IV okres epoki brązu lub w materiałach, zaliczanych do grupy wschodniej lub mazowieckiej kultury łuzyckiej (S. Czopek 1997, s. 222).

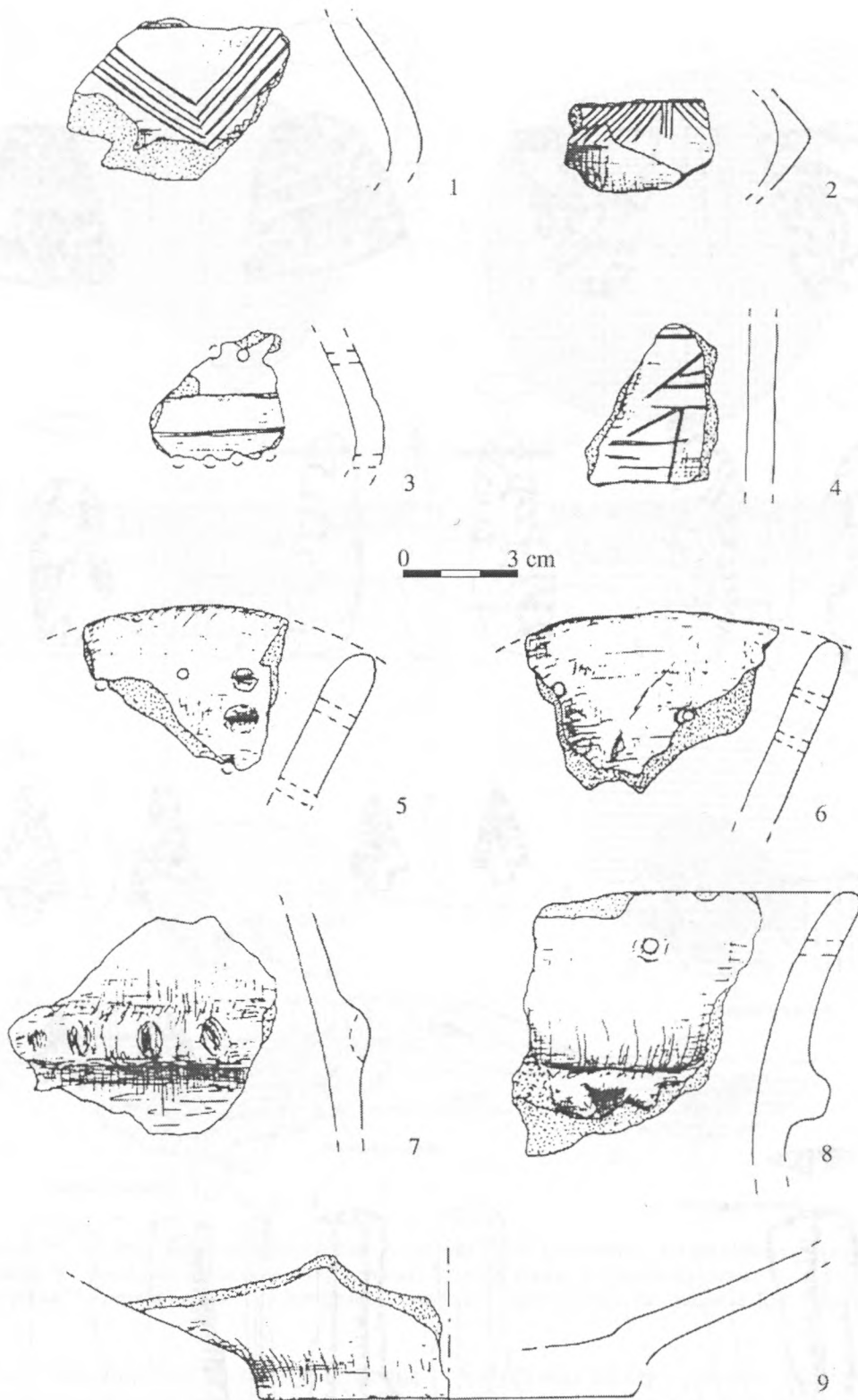
Najbardziej licznie w materiale „łuzyckim” reprezentowane są fragmenty naczyń beczułkowatych i jajo-

watych oraz talerzy – placków, zdobionych otworkami pod krawędzią (ryc. 5: 5, 6; 6: 2, 3). Niekiedy otworki nie zostały przekłute do końca, co dawało efekt małych guzków na zewnętrznej powierzchni naczynia, głównie pod wylewem (ryc. 6: 4). Równie liczne są formy zdobione oprócz otworków, ornamentem palcowo-paznokciowym (ryc. 6: 2, 3).

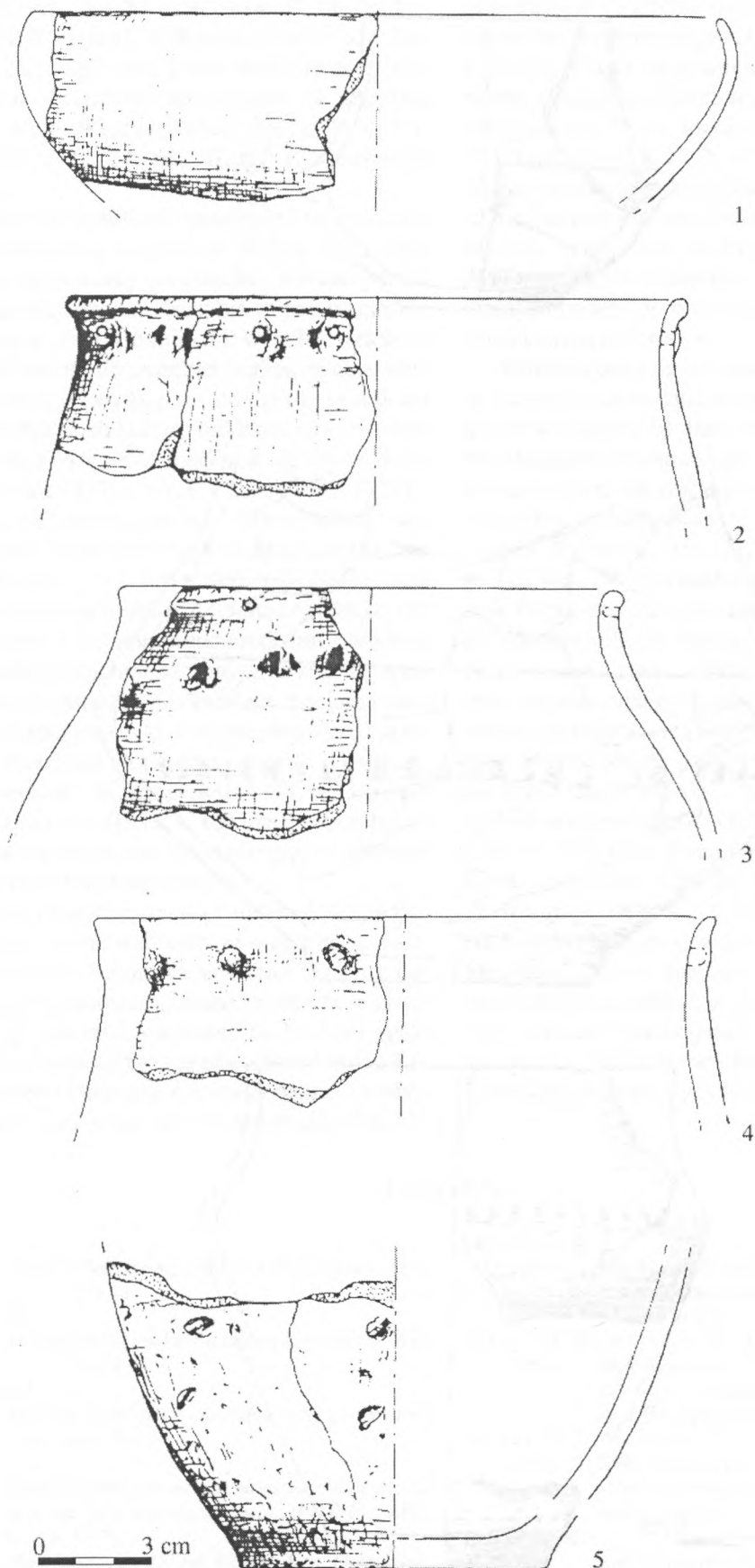
Formy te znajdują dobre odpowiedniki w materiałach z południowo-wschodniej Lubelszczyzny (J. Nie-



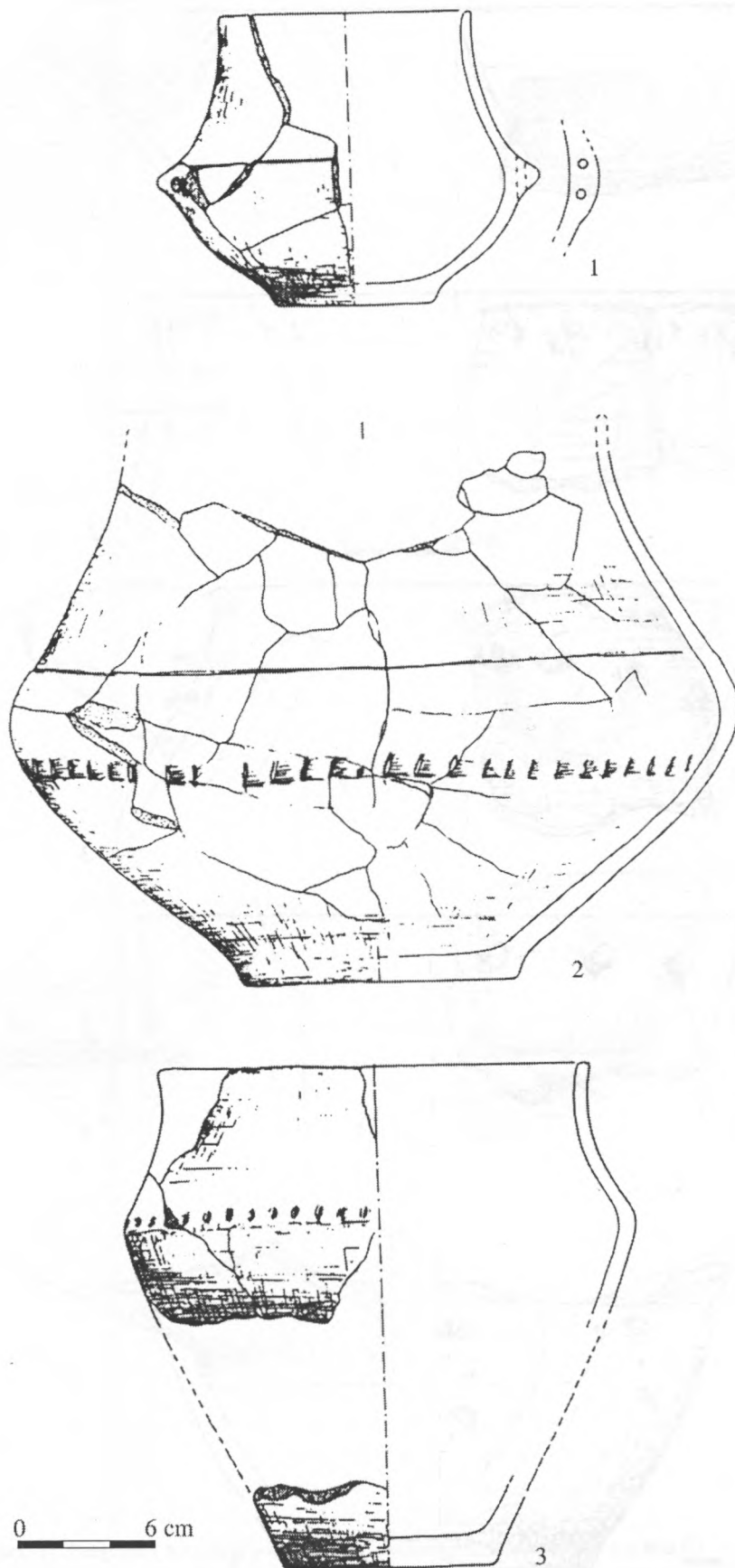
Ryc. 4. Mołodutyń, stan. 17. Zabytki krzemienne: 1 - wykop 4, warstwa II; 2 - wykop 2, warstwa I/II; 3-5 - wykop 4, warstwa II; 6 - obiekt 56; 7 - obiekt 49; 8 - wykop 4, warstwa orna; 9 - wykop 4, warstwa II; 10 - obiekt 46; 11 - wykop 4, warstwa I; 12 - wykop 4, warstwa I/II. Rys. E. Hander.



Ryc. 5. Mołodutyń, stan. 17. Fragmenty naczyń: 1 – ostaniec „A”, warstwa III; 2 – wykop 4, warstwa III; 3 – wykop 3, warstwa IV; 4 – obiekt 71; 5 – obiekt 4; 6 – wykop 4, warstwa III; 7 – ostaniec „A”, warstwa III; 8 – obiekt 6; 9 – ostaniec „A”, warstwa III. Rys. E. Hander.



Ryc. 6. Mołodutyń, stan. 17. Fragmenty naczyń: 1 - wykop 4, warstwa III; 2-3 - wykop 4, warstwa II; 4 - obiekt 4; 5 - obiekt 76. Rys. E. Hander.



Ryc. 7. Mołodutyń, stan. 17. Fragmenty naczyń: 1 – obiekt 90; 2 – obiekt 1; 3 – obiekt 50. Rys. E. Hander.

dźwiedz 1992, tabl. V–IX) i „wschodnie”, np. w grupie leżnickiej z Wołynia (L. I. Krušelnyćka 1976, s. 60–72; ryc. 24–26), mają także przez wielu badaczy niekwestionowaną, halszacką chronologię (K. Moskwa 1976, s. 58 i n.; T. Węgrzynowicz 1973, s. 79; Z. Wichrowski 1988, s. 22, 24, tabl. II, III; J. Niedźwiedz 1992, s. 162).

Interesujący jest fragment dolnej partii naczynia (jajowatego?), znaleziony w obiekcie 76 (ryc. 5: 5), zdobiony na całej zachowanej powierzchni, delikatnym ornamentem paznokciowym. Naczynie to pod względem technologicznym (rodzaj domieszki, wypału), nawiązuje do ceramiki kultury trzcinieckiej znalezionych w warstwie kulturowej, co wydaje się istotne dla określenia powiązań genetycznych kultury łużyckiej i trzcinieckiej (zwracano uwagę na tę problematykę w literaturze m.in. T. Węgrzynowicz 1973, s. 56; S. Czopek 1997, s. 221).

Podobną, halszacką, pozycję chronologiczną zajmuje fragmentarycznie zachowane naczynie znalezione w obiekcie 90 (ryc. 7: 1). Jest to forma dwustożkowata z łagodnym załomem brzuśca i wydłużoną, lekko odgiętą szyjką oraz z dwoma pseudouszkami, pionowo, podwójnie przekłutymi, umieszczonymi na załomie brzuśca, który jest dodatkowo podkreślony poziomą linią rytą. Zdobienie naczyń przekłutymi pseudouszkami uznawane było w literaturze za element wczesny, o nawiązaniach „trzcinieckich” (K. Jażdżewski 1948, s. 112), jednak T. Węgrzynowicz (1973, s. 62) uznaje tę cechę ceramiki za typową dla okresu halszackiego, w odniesieniu do grupy mazowiecko-podlaskiej.

Próba klasyfikacji regionalnej materiałów „łużyckich” nastrocza pewne trudności ze względu na słabo rozpoznaną sytuację kulturową na terenie Wyżyny Lubelskiej. Nieliczne stanowiska, znane głównie ze wschodniej części tego obszaru, datowane na V okres epoki brązu lub okres halszacki (Strzyżów, Werbkowice-Kotorów, Wronowice-Paprzyca, Chełm-Żółtańce, Siedliszcze, Szuminka), zawierają materiał znajdujący dość bli-

skie analogie na terenie zachodniego Wołynia, zwłaszcza wśród obiektów grupy leżnickiej (Krušelnyćka 1976, s. 60–72). Warto też podkreślić podobieństwo do materiałów z północnej Lubelszczyzny, gdzie w tym czasie rozwijała się grupa wschodnio-mazowiecko-podlaska (T. Węgrzynowicz 1973, s. 74), jak również Lubelszczyzny południowo-zachodniej, gdzie w V okresie brązu i w okresie halszackim rozwijała się grupa tarnobrzeska. Wydaje się, że ciągle niedostateczny stan badań oraz małe serie zabytków utrudniają możliwości ostatecznych ustaleń chronologicznych i kulturowych prezentowanych materiałów.

Odrębną pozycję chronologiczną zajmują fragmenty naczynia (rekonstrukcja rysunkowa – ryc. 7: 3), znalezione w obiekcie 50. Jest to naczynie garnkowe o profilu zbliżonym do esowatego, zdobione ornamentem paznokciowym na załomie brzuśca. Podobna ceramika (pod względem technologicznym i formalnym), znana jest m.in. z Wytyczna, stan. 27, Szuminki, stan. 7, Dorohuska, stan. 54. Ceramikę tą trudno datować – obecność fragmentu noża żelaznego w obiekcie 50 nie uściśliła chronologii, ale wydaje się, że fragmentarycznie zachowane naczynie z obiektu 50 (podobnie jak i ceramika ze wspomnianych innych stanowisk), biorąc pod uwagę jego zdobienie i formę oraz technologię wykonania, zbliżone jest do naczyń tzw. kultury późnozaruskiej z terenu Ukrainy, datowanej na fazę B₁ okresu wpływów rzymskich (A. Oblomskij, R. V. Terpilovskij 1994, s. 162–163). Podejmowano już temat przynależności materiałów z wyżej wymienionych stanowisk (T. Mazurek 1997, s. 73–76; T. Mazurek, W. Mazurek 1998, s. 138), proponując określenie „materiały typu Dorohuska”, ale wydaje się, że w dalszym ciągu ilość materiałów (szczególnie pochodzących z zespołów zwartych) jest niewystarczająca i brak możliwości nawiązania do materiałów po wschodniej stronie Bugu, pozostawia temat do dalszych badań i studiów.

LITERATURA

- | | |
|---|---|
| Czopek S. | Mazurek W. |
| 1997 <i>Uwagi o kulturze łużyckiej na Lubelszczyźnie</i> , APŚ, t. 2, s. 210–227. | 1995 <i>Wyniki badań sondażowych na osadzie wielokulturowej w Szumince, stan. 7, gm. Włodawa</i> , Inf. Chełm., nr 5, s. 7–21. |
| Jażdżewski K. | Mazurek W., Rejniewicz Ł. |
| 1948 <i>O zagadnieniu początków kultury łużyckiej</i> , Sl. Ant. t. 1, s. 94–145. | 2000 <i>Mołodutyń, stan. 17, gm. Kamień, pow. Chełm, woj. lubelskie – archeologiczne badania ratownicze w roku 2000</i> (mps UOZ Chełm). |
| Krušelnyćka L. I. | Mazurek T., Mazurek W. |
| 1976 <i>Північне Прикарпаття і західна Волинь за доби раннього заліза</i> , Kyiv. | 1998 <i>Kilka uwag na temat tak zwanej grupy czernieczyńskiej</i> , [w:] Kokowski A. (red.), <i>20 lat archeologii w Mastomęczu</i> , t. 1, Lublin, s. 139–148. |
| Mazurek T. | Moskwa K. |
| 1997 <i>Wyniki badań ratowniczych na wielokulturowym stanowisku 54 w Dorohusku, woj. chełmskie</i> , APŚ, t. 2, s. 73–77. | 1976 <i>Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce</i> , Rzeszów. |
| 2001 <i>Mołodutyń, stan. 17, gm. Kamień, pow. Chełm, woj. lubelskie – archeologiczne badania ratownicze w roku 2001</i> (mps Wyd. Chełm). | |

- Niedźwiedz J.
1992 *Materiały kultury lużyckiej (?) z okresu halsztackiego z południowo-wschodniej Lubelszczyzny*, [w:] S. Czopek (red.), *Ziemia polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami*, Rzeszów, s. 155–171.
- Oblomskij A., Terpilovskij R. V.
1994 *O svyazach naselenija centralnej Evropy i vostoka dneprovskogo levobereża v latenskoe i rannerimskoe vrenja*, Kul. przew., t. 1, s. 159–181.
- Węgrzynowicz T.
1973 *Kultura lużycka na wschodnim Mazowszu i Podlasiu*, MSiWŚ, t. 2, s. 7–127.
- Wichrowski Z.
1988 *Materiały kultury lużyckiej z Siedliszcza, gm. Wola Uhruska, woj. chełmskie*, St. Mat. Lub., t. 13, s. 13–29.

TERESA MAZUREK

A SETTLEMENT FROM THE LUSATIAN CULTURE FROM THE TURN OF THE BRONZE AGE AND THE EARLY IRON AGE IN MOŁODUTYŃ, SITE 17, CHEŁM DISTRICT (EXCAVATIONS IN 2000 AND 2001)

The archaeological excavations at site 17 in Mołodutyń, situated at a small promontory on the right bank of the river Udal, were carried out as a result of an intervention of Mr. Tadeusz Stafiński from Koczów, who noted a substantial destruction of the site by sand extraction. In the numerous extraction pits he found damaged archaeological features which yielded interesting ceramic material from the Lusatian culture.

The excavations in 2000 covered the area of 1.5 are, at which the presence of 36 archaeological features was recorded which were mostly of undefined function. Only feature 19 was characterised by containing intensively black filling with numerous fragments of charred bones (human?) and sporadic fragments of ceramics from the Lusatian culture.

Muzeum Chełmskie w Chełmie

During the season of 2001 the eastern and southern part of the site was studied. The area covered about 3,5 are. As a result, 57 features were uncovered of which 27 had distinctly oval shape and filled with grey-brown sand. In some of these features (nos. 47, 49, 59, 82) a layer of char was recorded at the bottom containing fragments of broken and burnt stones and fragments of animal bones.

The artefacts obtained from the studies constitute mostly fragments of ceramics from the Lusatian culture and some fragments from the earlier Bronze Age as well as the early phase of the Roman influence. Particularly noteworthy are the numerous flint artefacts, which, with high probability, can be associated with the Lusatian culture.